

Marcin Składanowski

Katolicki Uniwersytet Lubelski

Jana Pawła II

**Misja chrześcijańska w wielokulturowej Europie
w działalności Komisji ds. Światowej Misji
i Ewangelizacji Światowej Rady Kościołów**

**Christian Mission in a multicultural Europe in the activities
of the Commission on World Mission and Evangelism
of the World Council of Churches**

Słowa kluczowe:

misja, ekumenizm, Europa, wielokulturowość, Światowa Rada Kościołów

Key words:

mission, ecumenism, Europe, multiculturalism, World Council of Churches

Abstract

The article presents the main elements of the ecumenical analysis of the situation of European Christianity in the document *Together towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes* issued by the Commission on World Mission and Evangelism of the World Council of Churches as well as in the ecumenical debate related to this document. The article also shows some proposals of the Commission that aim to maintain a Christian presence in the post-Christian Europe of today.

Wprowadzenie

Chrześcijaństwo europejskie, konfesyjnie zróżnicowane, konfrontowane jest dzisiaj ze wspólnym dla wszystkich Kościołów zjawiskiem dechrystianizacji. Polega ono nie tylko na usunięciu z życia społecznego

i osobistego mieszkańców Europy bezpośredniego wpływu doktryn i instytucji kościelnych, lecz również na zaniku chrześcijańskiego kontekstu, w którym kształtuje się europejska kultura i życie społeczne. Temu procesowi towarzyszy również poważna zmiana kontekstu kulturowego, w którym funkcjonują wspólnoty chrześcijańskie w Europie. W wielu krajach coraz trudniejsze jest mówienie o określonej kulturze narodowej, takiej, jaka została ukształtowana w ciągu wieków – zarówno wskutek kulturotwórczego oddziaływania chrześcijaństwa, jak też w innych procesach historycznych i społecznych. Europa staje się coraz bardziej wielokulturowa – do tego stopnia, iż kultury tradycyjne, wraz z ich chrześcijańskimi elementami, w niektórych kontekstach regionalnych wyraźnie zanikają.

Procesy dechrystianizacji oraz przemian kulturowych w Europie są wzajemnie powiązane. Dechrystianizacja sprawia, iż elementy pochodzenia chrześcijańskiego, zakorzenione w kulturze europejskiej, gubią swój punkt odniesienia, a wskutek tego stają się niezrozumiałe i tracą rację bytu. Z kolei przemiany kulturowe, związane z migracją oraz powiększaniem się w Europie populacji o nieeuropejskich korzeniach, z jednej strony jeszcze bardziej marginalizują chrześcijaństwo (gdy bierze się pod uwagę ludność niechrześcijańską, przede wszystkim muzułmańską, przybywającą do Europy), a z drugiej – zmieniają jego oblicze (w przypadku imigrantów chrześcijańskich, których sposób przeżywania i wyrażania wiary jest odmienny od tradycyjnych europejskich wzorców).

Problem obecności chrześcijańskiej w wielokulturowej i coraz mniej chrześcijańskiej Europie stanowi wyzwanie dla Kościołów dokonujących refleksji nad perspektywami własnej misji na Starym Kontynencie. Wśród podmiotów tej refleksji znaczące miejsce zajmuje Komisja ds. Światowej Misji i Ewangelizacji Światowej Rady Kościołów. Zgodnie z propozycją wysuniętą w czasie zgromadzenia Światowej Rady Kościołów w Porto Alegre w 2006 roku zajęła się ona w kolejnych latach pracą nad dokumentem poświęconym misji chrześcijańskiej w zmieniających się kontekstach religijnych, społecznych, ekonomicznych i politycznych. Rezultatem tych prac jest ogłoszony w 2012 roku dokument *Together towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes*¹. Prace nad tekstem oraz ekumeniczna dyskusja po jego ogłoszeniu stały się również okazją do namysłu nad określonymi kulturowo i geograficznie kontekstami współczesnej misji chrześcijańskiej. W tej dyskusji wiele miejsca poświęcono sytuacji chrześcijan

¹ Commission on World Mission and Evangelism of the World Council of Churches, *Together towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes*, *International Review of Mission* 101.2 (2012), p. 250-280 [dalej: TTL].

w Europie oraz znaczeniu europejskiej wielokulturowości dla tożsamości oraz perspektyw istnienia i rozwoju chrześcijaństwa na tym kontynencie.

Artykuł wskazuje na główne elementy dokonywanej przez Komisję ds. Światowej Misji i Ewangelizacji ŚRK analizy sytuacji chrześcijaństwa we współczesnej Europie w kontekście przemian kulturowych oraz postępującej dechrystianizacji. W tym kontekście omawia ponadto najnowsze postulaty – wysuwane zarówno w dokumencie Komisji, jak też w towarzyszącej jego wydaniu dyskusji – dotyczące zadań i perspektyw stojących przed europejskimi Kościołami.

Chrześcijananie w postchrześcijańskiej kulturze europejskiej

Przez wieki związek misji chrześcijańskiej z kulturą był w Kościołach definiowany przez paradygmat Europy jako kontynentu modelowej kultury chrześcijańskiej, której propagowanie uważano za niezbędne do skutecznego głoszenia treści chrześcijańskiej wiary oraz wynikających z niej wymagań etycznych. Postrzeganie kultury europejskiej jako *par excellence* chrześcijańskiej prowadziło Kościoły do uznania, że wiara chrześcijańska – nawet jeśli nie powstała jako wytwór tej kultury, lecz została przez nią w III-IV w. przyjęta i przekształcona („zhellenizowana”) – w sposób najbardziej adekwatny może być wyrażana w kategoriach myślowych czy ideach obecnych właśnie w kulturze europejskiej. Z tego powodu misja chrześcijańska była, przynajmniej do połowy XX w., również europejską misją kulturową. Misji tej towarzyszyło propagowanie europejskich wzorców życia, modeli postaw czy zachowań, połączone z deprecjonowaniem innych kultur, w których rzekomo wiara chrześcijańska tylko z niemałym trudem i z niebezpieczeństwem zniekształcenia mogłaby się zakorzenić i wyrazić.

Charakterystyczne dla świata na początku XXI w. przemiany związane z globalizacją nie pozostają bez wpływu na kulturę oraz na miejsce religii w różnych obszarach indywidualnego i społecznego życia człowieka. W kontekście europejskim przemiany te wyrażają się z jednej strony w rozpadzie europejskiej jedności kulturowej (przynajmniej jeśli chodzi o kraje Europy zachodniej i środkowej, z powodów historycznych zaliczane do kręgu kultury zachodniej) oraz w pojawianiu się nowych, heterogenicznych elementów kulturowych związanych z procesami migracyjnymi. Z drugiej strony ujawniają się one w nieuniknionym – jak się wydaje – procesie marginalizacji Kościołów jako podmiotów życia społecznego oraz w zacieraniu

się chrześcijańskich odniesień w kulturze/kulturach współczesnej Europy². Działacze ruchu ekumenicznego zauważają, iż podstawowa trudność chrześcijańskiej aktywności misyjnej w Europie wynika z pogłębiającej się nieobecności Boga (czy też pytania o Boga) w kulturze europejskiej³. Coraz częściej w związku z tym okazuje się, że europejskie Kościoły usiłują odpowiadać na pytania, których niemal nikt już nie stawia. Mimo znaczących śladów dawnego wpływu Kościołów na kulturę i życie społeczne w Europie, dzisiaj malejące wspólnoty chrześcijańskie stają się coraz bardziej wyobcowane w sferze kulturowej i społecznej⁴. Zjawisko to jest nasilane przez ogólny spadek uznania dla religii w europejskim życiu publicznym, związany z problemami spowodowanymi przez kulturową i społeczną alienację populacji muzułmańskiej oraz z rosnącymi napięciami na tle religijnym w krajach, w których populacja ta jest najliczniejsza⁵.

Coraz trudniej wobec tego mówić o kulturze europejskiej jako chrześcijańskiej czy też przynajmniej inspirowanej przez chrześcijaństwo, o ile nie odnosi się tego stwierdzenia jedynie do przeszłości. Nie tylko Europa nie jest już chrześcijańska, lecz również chrześcijaństwo nie jest już europejskie. W XX i na początku XXI wieku nastąpiło przesunięcie punktu ciężkości światowego chrześcijaństwa⁶. Dzisiaj jego centrum nie jest już Europa, czy też światowa Północ, lecz raczej Południe oraz Wschód. Przejawia się to w dynamice przyrostu wiernych poszczególnych Kościołów, lecz jeszcze bardziej w żywotności misyjnej poszczególnych wspólnot chrześcijańskich. Kościoły Południa i Wschodu mogą stać się źródłem misji w postchrześcijańskich krajach Północy⁷.

Nowy kontekst kulturowy europejskiego chrześcijaństwa

Wskazane przemiany kulturowo-religijne w Europie, zmuszające chrześcijan do wypracowania nowego modelu obecności w życiu społecznym, odnowiły w ruchu ekumenicznym świadomość tego, że chrześcijaństwo ze swojej natury ani nie jest jednością kulturową, ani też nie powinno

² TTL, p. 5, 98.

³ P. Cruchley-Jones, „You Have Not Sought the Lost”: a Reflection from Europe on the WCC Theme, *International Review of Mission* 102.1 (2013), p. 72-73.

⁴ D. O. Terfassa, The Impact of Migration on Evangelism in Europe, *International Review of Mission* 103.2 (2014), p. 258-259.

⁵ H. Wolters, Together towards Life. Discipleship in Secular, Multicultural Western European Contexts, *International Review of Mission* 103.2 (2014), p. 290.

⁶ TTL, p. 5.

⁷ D. O. Terfassa, The Impact of Migration on Evangelism in Europe, p. 257-258.

być z konieczności związane wyłącznie z jedną kulturą, tak jakby tylko w jej kategoriach myślowych i właściwych jej wzorcach postaw można było adekwatnie wyrazić chrześcijańską doktrynę oraz wynikające z niej zasady życia⁸. Postępująca od III-IV w. hellenizacja chrześcijaństwa oraz jego włączenie w europejskie życie społeczne, polityczne i ekonomiczne przyczyniły się do zatarcia chrześcijańskiej nowości, mającej w niektórych kontekstach charakter kontrkulturowości, a w innych – zdolnej do posłużenia się elementami różnych kultur w celu realizacji misji Kościoła⁹.

Dechrystianizacja Europy wymusiła w pewnym sensie odnowienie przekonania o tym, iż chrześcijaństwo nie jest zależne od żadnej kultury (nawet jeśli bez wątplenia powstało w konkretnej kulturze, a zatem również Biblia, choć głoszona jako słowo Boże, w warstwie językowej jest wytworem tej kultury i w jej świetle musi być interpretowana). Ta rosnąca wśród europejskich działaczy ekumenicznych świadomość autonomii Kościoła i kultury prowadzi ich do nowej oceny sytuacji wspólnot chrześcijańskich na Starym Kontynencie.

Pierwszym jej elementem jest zniuansowanie spojrzenia na europejską wielokulturowość, prowadzące często do jej waloryzacji. Z jednej strony europejski pluralizm religijny i światopoglądowy stanowi rzeczywiste wyzwanie dla Kościołów¹⁰. Nie są już one monopolistami, jeśli chodzi o stawianie najbardziej podstawowych pytań o Boga, człowieka i świat oraz udzielanie na nie odpowiedzi. W gąszczu takich pytań i odpowiedzi Kościoły chrześcijańskie nie zawsze okazują się najbardziej słyszalne i wiarygodne. Muszą wobec tego liczyć się z tym, że wielu Europejczyków, nawet tych, którzy mają formalny związek z określoną chrześcijańską denominacją, nie utożsamia się z doktryną chrześcijańską, ponieważ europejski kontekst kulturowy nie zmusza ich już do automatycznego jej przyjęcia za własną i bezdyskusyjną. Ta sytuacja skłania Kościoły do rezygnacji ze z góry przegranej walki o „europejską kulturę” oraz do uznania w wielokulturowości zjawiska pozytywnego, w którym chrześcijanie mogą znaleźć szansę wewnętrznej odnowy własnego świadectwa oraz wzmocnienia swojej obecności w życiu kulturalnym i społecznym¹¹.

⁸ Ecumenical Network for Multicultural Ministry, Churches in Ecumenical Transition. Toward Multicultural Ministry and Mission, *International Review of Mission* 101.1 (2012), p. 178.

⁹ A. Halliday, Migration and Multicultural Ministries as Mission, *International Review of Mission* 101.2 (2012), p. 410.

¹⁰ TTL, p. 9.

¹¹ TTL, p. 93-96.

Drugi element ekumenicznej oceny znaczenia europejskich przemian kulturowych dla Kościołów stanowi refleksja nad migracją. Truizmem stał się już pogląd, że imigracja stanowi poważny problem dzisiejszej Europy¹². Niemniej jednak chrześcijańska refleksja nad znaczeniem imigracji dla sytuacji Kościołów europejskich nie ogranicza się do banalnych stwierdzeń. Z chrześcijańskiego punktu widzenia istotne jest, że imigranci coraz częściej przybywają do Europy wskutek dramatycznych wydarzeń (takich jak wojny, przemoc, konflikty etniczne i religijne) czy negatywnych zjawisk społeczno-ekonomicznych (ubóstwo, bezrobocie) w krajach, z których pochodzą¹³. Ich przybycie do Europy nie wynika zatem z uznania dla kultury europejskiej ani też nie pociąga za sobą woli asymilacji, której częścią jest również integracja kulturowa. Kościoły nie mogą w związku z tym oczekiwać, że imigranci – w pierwszym czy w kolejnych pokoleniach – przyjmą europejską kulturę (tak jak była ona definiowana do połowy XX w.). W przypadku imigrantów chrześcijan nie można oczekiwać, że przyjmą oni sposób przeżywania i wyrażania wiary właściwy dla tradycyjnych denominacji w Europie. Większość imigrantów w Europie pochodzi z krajów, w których kultura inaczej wiąże się z przeżywaniem wiary¹⁴. Ma to wpływ na europejską sekularyzację, co uwidacznia się w niezgodzie populacji muzułmańskich na antyreligijne treści obecne w dominującej europejskiej kulturze (najbardziej dramatycznym tego dowodem były akty terroru skierowane przeciwko redaktorom programowo antyreligijnego czasopisma francuskiemu *Charlie Hebdo* 7 stycznia 2015 roku). W przypadku imigrantów chrześcijan Kościoły muszą z kolei wziąć pod uwagę specyfikę ich chrześcijaństwa, dostosowując do niej swój przekaz oraz różne formy działalności.

Trzecim elementem ekumenicznej oceny przemian kulturowych w Europie jest nacisk na to, iż w rozwiązywaniu napięć, których gruntem jest rosnąca różnorodność kulturowa, zwłaszcza w społeczeństwach, w których są liczne grupy imigranckie, nie można pomijać elementu religijnego. Doświadczenia drugiej połowy XX w. oraz początku XXI w. w Europie pokazały, że integracja społeczna oraz próby wypracowania nowej kultury europejskiej, otwartej na kultury imigrantów, zawiodły wszędzie tam, gdzie

¹² Church & Society Commission of the Conference of European Churches, *European churches living their faith in the context of globalization*, Brussels 2006, p. 25.

¹³ Ecumenical Network for Multicultural Ministry, *Churches in Ecumenical Transition. Toward Multicultural Ministry and Mission*, 175; D. O. Terfassa, *The Impact of Migration on Evangelism in Europe*, p. 260-261.

¹⁴ D. O. Terfassa, *The Impact of Migration on Evangelism in Europe*, p. 257.

pomijano aspekt religijny. W istocie w wielu krajach zachodniej Europy istnieją duże, lecz społecznie i kulturowo wyizolowane grupy pierwszego lub kolejnego pokolenia migrantów, które mogą stać się łatwym środowiskiem agitacji organizacji radykalnych, a nawet terrorystycznych. Z chrześcijańskiej perspektywy istnienie tej izolacji, mimo deklarowanego otwarcia tych krajów na imigrantów, a nawet równości usankcjonowanej prawnie, wynika ze spychania na margines religii oraz braku refleksji nad wieloreligijnością jako nowym i bardzo ważnym elementem europejskiego życia społecznego i politycznego¹⁵. Wiąże się to z niedostrzeganiem przez instytucje odpowiedzialne za europejską politykę kulturalną i społeczną, że w odróżnieniu od zsekularyzowanych społeczeństw Europy dla większości imigrantów religia stanowi ważny lub nawet najważniejszy czynnik życia społecznego i indywidualnego. Bez podjęcia dialogu religijnego rozwiązanie wielu europejskich napięć międzykulturowych jest skazane na porażkę.

Propozycje Komisji ds. Światowej Misji i Ewangelizacji

Przedstawione obserwacje, zawarte zarówno w programowym dokumencie *Together towards Life* Komisji ds. Światowej Misji i Ewangelizacji ŚRK, jak również w towarzyszących mu komentarzach działaczy eklezjalnych i misyjnych, prowadzą do sformułowania propozycji pod adresem Kościołów chrześcijańskich, tak aby ich działalność bardziej odpowiadała nowej kulturowej sytuacji w Europie. W tym miejscu warto wymienić cztery najważniejsze postulaty.

Po pierwsze, konieczne dla chrześcijan staje się dowartościowanie wielokulturowości. Skoro jest ona nieuniknionym elementem kontekstu życia i działania chrześcijańskich wspólnot, zamiast widzieć w niej zagrożenie dla europejskiej kultury i chrześcijańskiej tradycji, należy dostrzec szanse, jakie daje ona zanikającym europejskim Kościołom. O ile dawniej misję chrześcijańską często wiązano z narzucaniem kultury europejskiej oraz niszczeniem kultur rdzennych w toku kolonizacji¹⁶, o tyle dzisiaj właśnie nowe kultury, coraz bardziej widoczne w społeczeństwach europejskich, są dla publicznej obecności religii – w tym chrześcijaństwa – szansą¹⁷. Gdy wielu europejskich chrześcijan nie dostrzega już związku wyznawanej wia-

¹⁵ TTL, p. 97; H. Wolters, *Together towards Life. Discipleship in Secular, Multicultural Western European Contexts*, p. 288.

¹⁶ TTL, p. 27.

¹⁷ Church & Society Commission of the Conference of European Churches, *European churches living their faith in the context of globalization*, p. 19.

ry z życiem społecznym i kulturalnym, w którym biorą udział, świadectwo dawane przez imigrantów, w których kulturach religia zajmuje bardzo ważne miejsce, może wpłynąć na ożywienie europejskiego życia religijnego, nawet jeśli to życie nie przybierze tradycyjnych form, dominujących do połowy XX w.

Po drugie, dla przetrwania i kontynuacji chrześcijańskiej misji w Europie konieczne może okazać się tworzenie wielokulturowych i międzykulturowych wspólnot¹⁸. Jest to możliwe, gdy chrześcijanie mający odmienne kulturowe uwarunkowania razem gromadzą się na modlitwie¹⁹. Kościoły muszą wobec tego tworzyć przestrzeń, w której możliwe jest zachowanie własnych tożsamości kulturowych ich członków (zarówno „tradycyjnie” europejskich, jak i należących do grup imigranckich²⁰). Uznanie wartości mniejszych wspólnot, opartych na tożsamości kulturowej, tworzących większą wspólnotę religijną, składa się na chrześcijańskie rozumienie wielokulturowości. Z kolei przekraczanie barier rasowych i kulturowych wewnątrz tej większej wspólnoty, wskazywanie, że w żadnej kulturze nie można zamknąć chrześcijańskiego orędzia przy jednoczesnym dostrzeganiu pozytywnych elementów każdej kultury, prowadzi do budowania wspólnot międzykulturowych, w których poszczególne grupy wzbogacają innych swoim kulturowo uwarunkowanym przeżywaniem tej samej wiary²¹. Nie niszcząc elementów żadnej kultury, tak pojmowana wielo- i międzykulturowość może dać europejskiemu chrześcijaństwu nową żywotność, wzbogacając je nowymi sposobami wyrażania i przeżywania wiary oraz ożywiając aktywność kościelną i misyjną²². O tym, jak wielkie znaczenie Komisja ds. Światowej Misji i Ewangelizacji nadaje tej perspektywie rozwoju Kościołów świadczy powołanie Ekumenicznej Sieci na Rzecz Wielokulturowej Posługi (*Ecumenical Network form Multicultural Ministry*), integrującej programy Kościołów podejmujące problematykę międzykulturową oraz mające na celu dostosowanie ich działalności do ich wzrastającej różnorodności kulturowej²³.

Po trzecie, troska Kościołów o obecność w kulturalnym życiu Europy nie może nigdy przesłonić cechującego chrześcijaństwo od samego po-

¹⁸ A. Halliday, *Migration and Multicultural Ministries as Mission*, p. 410-411.

¹⁹ TTL, p. 100.

²⁰ D. O. Terfassa, *The Impact of Migration on Evangelism in Europe*, p. 261.

²¹ TTL, p. 75; A. Halliday, *Migration and Multicultural Ministries as Mission*, p. 414.

²² D. O. Terfassa, *The Impact of Migration on Evangelism in Europe*, p. 263-272.

²³ *Ecumenical Network for Multicultural Ministry, Churches in Ecumenical Transition. Toward Multicultural Ministry and Mission*, p. 176.

czątku poglądu, zgodnie z którym Ewangelia przekracza każdą kulturę, a zarazem w każdej kulturze może być wyrażona. Działalność Kościołów zakorzenienia się w bogactwie określonej kultury, ale nigdy się do niej nie zamyka. Co więcej, chrześcijanie widzą jako swoje zadanie również przemianę kultur, w których żyją²⁴. Akceptacja dla różnorodności kultur nie jest zatem bezwarunkowa. Kościoły muszą przeciwstawić się tym elementom określonych kultur, które są sprzeczne z chrześcijańską wizją człowieka i zasadami sprawiedliwego życia społecznego. We współczesnych kulturowych konfliktach w Europie wymaga to od chrześcijan krytycznej oceny zarówno pewnych elementów właściwych dla niektórych kultur imigranckich (patriarchat, zakwestionowanie równości i godności kobiet, odrzucenie wolności religijnej), jak też dla postchrześcijańskiej kultury europejskiej (indywidualizm i egoizm prowadzący do społecznej marginalizacji pewnych grup ludności, prymat zysku nad godnością człowieka, hedonizm)²⁵.

Po czwarte, świadomość przemian kulturowych w Europie i malejącego znaczenia tradycyjnych form działalności Kościołów powinna skłaniać chrześcijan do szukania sposobów obecności oraz przekazu ewangelicznego orędzia w nowy sposób. Sposoby działalności Kościołów są przemijające, uwarunkowane historycznie i kulturowo. Nie należy zatem bać się, iż wykorzystanie środków oraz języka właściwego dla nowej, po części postchrześcijańskiej kultury, musi prowadzić do zniekształcenia chrześcijańskiego orędzia. Przeciwnie, w środowiskach głęboko zdechrystianizowanych, w których język chrześcijański ani tradycyjne sposoby działalności Kościołów nie są już rozumiane, wykorzystanie pewnych elementów współczesnej europejskiej kultury masowej może być dla chrześcijańskich wspólnot konieczne do przetrwania²⁶.

²⁴ Fifth Assembly of the WCC (Nairobi, 1975), What Unity Requires?, in: *The Ecumenical Movement. An Anthology of Key Texts and Voices*, ed. M. Kinnamon, B.E. Cope, Geneva 2002, p. 113.

²⁵ TTL, p. 43.

²⁶ Dokument Komisji ds. Światowej Misji i Ewangelizacji podaje konkretne przykłady grup chrześcijańskich gromadzących się w pubach, kawiarniach czy kinach, tak aby skutecznie dotrzeć do młodych ludzi, mówiąc ich językiem: „Some churches in the global North now meet in pubs, coffee houses, or converted movie theatres. Engaging with church life online is an attractive option for young people thinking in a non-linear, visual, and experiential way” (TTL, p. 72).

Wnioski

Prace Komisji ds. Światowej Misji i Ewangelizacji Światowej Rady Kościołów wskazują, że ruch ekumeniczny dostrzega przemiany kulturowe zachodzące we współczesnej Europie, odnosząc je również do sytuacji europejskich Kościołów. W przemianach tych widzi się zarówno elementy negatywne, jak również nowe możliwości, które otwierają się przed europejskimi chrześcijanami.

Po stronie negatywnej dyskusja ekumeniczna dostrzega kryzys chrześcijaństwa europejskiego, który wiąże się również z zanikiem chrześcijańskich elementów kultury europejskiej. Kościoły odgrywają coraz mniejszą rolę w kształtowaniu życia kulturalnego, społecznego i politycznego Europy. Wskutek tego ich przekaz jest coraz słabiej rozumiany. Prowadzi to do faktycznego zaniku chrześcijaństwa w wielu krajach, w których jeszcze do połowy XX w. uważane ono było za istotny element kształtujący kulturę narodową. Proces ten nasila się tam, gdzie rozwijają się wspólnoty imigranckie, głównie niechrześcijańskie, dla których europejskie dziedzictwo kulturalne nie ma większego znaczenia ani tym bardziej nie odgrywa żadnej roli w kształtowaniu ich tożsamości.

Z drugiej strony europejskie przemiany kulturowe otwierają przed Kościołami nowe perspektywy. Rozpowszechnione w sekularnej kulturze przekonanie o tym, iż religia nie powinna odgrywać żadnej roli w życiu społeczno-politycznym i że powinna zniknąć ze sfery publicznej ponosi porażkę w konfrontacji ze światopoglądem wielu grup imigranckich, dla których religia stanowi najważniejszy element życia indywidualnego i społecznego. Nawet jeśli grupy te związane są przede wszystkim z islamem, to sprzeciw wobec sekularyzacji i zwrócenie uwagę na należne religii miejsce w życiu publicznym ma znaczenie również dla chrześcijan. Ponadto nowe elementy kulturowe, które przynoszą chrześcijańscy imigranci, mogą ożywić zamierające wspólnoty chrześcijańskie, dając im impuls oraz nowe środki do głoszenia Ewangelii.

Bibliografia

1. Church & Society Commission of the Conference of European Churches: *European churches living their faith in the context of globalization*, Brussels 2006

2. Commission on World Mission and Evangelism of the World Council of Churches: Together towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes. *International Review of Mission* 101.2 (2012), p. 250-280
3. Cruchley-Jones P.: „You Have Not Sought the Lost”: a Reflection from Europe on the WCC Theme. *International Review of Mission* 102.1 (2013), p. 69-81
4. Ecumenical Network for Multicultural Ministry: Churches in Ecumenical Transition. Toward Multicultural Ministry and Mission. *International Review of Mission* 101.1 (2012), p. 170-194
5. Fifth Assembly of the WCC (Nairobi, 1975): What Unity Requires?. In: *The Ecumenical Movement. An Anthology of Key Texts and Voices*. Ed. M. Kinnamon, B.E. Cope, Geneva 2002, p. 110-113
6. Halliday A.: Migration and Multicultural Ministries as Mission. *International Review of Mission* 101.2 (2012), p. 407-414
7. Terfassa D.O.: The Impact of Migration on Evangelism in Europe. *International Review of Mission* 103.2 (2014), p. 256-274
8. Wolters H.: Together towards Life. Discipleship in Secular, Multicultural Western European Contexts. *International Review of Mission* 103.2 (2014), p. 287-296

Dr hab. Marcin Składanowski – pracownik Instytutu Ekumenicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; zajmuje się zagadnieniami antropologicznymi i etycznymi w dialogach ekumenicznych oraz problematyką tożsamości wyznaniowej.